

Ալիկ Ազատյան

*Հայաստանի Հանրապետության ներքին գործերի նախարարության
փրկարար ծառայության ծառայության կազմակերպման
վարչության ծառայության կազմակերպման բաժնի ավագ հրահանգիչ,
Հայաստանում եվրոպական համալսարանի
իրավագիտության ամբիոնի հայցորդ
Էլ. հասցե՝ alik.azatyan.1987@mail.ru*

DOI: 10.53614/18294952-2025.1-17

ԵՐԵՒԱՅԻ ԼԱՎԱԳՈՒՅՆ ՇԱՀԻ ԿՊԱՇՈՎՈՒՄԸ ԿՈՆՎԵՆՑԻՈՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

Երեխայի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունն ու ապահովումը հանդիսանում են պետաիրավական կարևորագույն հիմնահարցերից մեկը: Նրանց իրավունքների պաշտպանությունը մշտապես գտնվել և գտնվում է միջազգային հանրության ուշադրության կենտրոնում:

Երեխաները բոլոր ժամանակներում ու հասարակարգերում մշտապես եղել են հասարակության ամենաանպաշտպան և խոցելի խավը, և կախված այն հանգամանքից, թե որքանով են պաշտպանված երեխայի իրավունքները՝ կախված է նաև մեր հասարակության ապագան:

Երեխայի իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանությունը ենթադրում է իրավական մեխանիզմների այնպիսի ձևերի համակարգ, որն ունակ կլինի կարգավորելու երեխայի՝ տարբեր տարիքային խմբերի առանձնահատկություններով պայմանավորված իրավահարաբերությունների շրջանակը:

Վերոգրյալը նշանակում է, որ խնդիրը, առաջին հերթին, պետք է դիտարկել երեխայի հոգեֆիզիոլոգիական առանձնահատկությունների և դրանցով պայմանավորված հարաբերությունների ասպեկտում, որտեղ, անշուշտ, նախապատվությունը պետք է տրվի երեխայի լավագույն շահից բխող օրենսդրական կարգավորումներին:

Հիմնաբառեր. կոնվենցիա, հռչակագիր, դաշնագիր, արձանագրություն, լավելու իրավունք, երեխայի լավագույն շահ:

Ներածություն

Սույն հոդվածի շրջանակներում անդրադարձ է կատարվել երեխայի լավագույն շահին ապահովող և նրա իրավունքների պաշտպանությանն առնչվող կոնվենցիոն մեխանիզմներին, դրանց իրավական հիմքերի ընդհանուր նկարագրին, միջազգային պրակտիկայում առկա ոլորտային ձեռքբերումներին, ինչպես նաև ներպետական իրավական համակարգում՝ երեխայի լավագույն շահին ամբողջացնող իրավական նորմերի առանձնահատկություններին ու առկա օրենսդրական բացերին:

Միջպետական նշանակության որոշ փաստաթղթերի ուսումնասիրման արդյունքում փորձ է արվել սահմանել նաև երեխայի լավագույն շահի ձևակերպումը՝ վերջինիս ապահովման անմիջական գործոն դիտարկելով նրա՝ լսելի լինելու իրավունքի սկզբունքային կիրառումը:

Հոդվածը, անշուշտ, նպատակ չի հետապնդում երեխայի լավագույն շահը վեր դասել պետական շահից, որտեղ, կարող են, շրջանցվել կառավարման համակարգի համար անկյունաքարային նշանակություն ունեցող սահմանադրաիրավական երաշխիքներն ու սկզբունքները:

Այն, ավելի շուտ, նպատակ է հետապնդում երեխայի լավագույն շահին ամրագրող մի շարք նորմ-իրավունքներ դիտարկել նորմ-սկզբունքի իրավական հարթության առանցքում՝ փորձ անելով դրանք, նախևառաջ, ընկալել երեխայի սահմանադրական իրավունքների ընդհանուր համատեքստում:

Մեթոդ

Հետազոտության ընթացքում կիրառվել են համեմատական և իրավական վերլուծության մեթոդներ, ինչպես նաև իրավակիրառ փորձի ուսումնասիրություններ, որոնք օգտագործվել են միջազգայնորեն ընդունված՝ իրավական որոշ սկզբունքների բովանդակության ուսումնասիրության ընթացքում: Նշված մեթոդների կիրառման արդյունքում հնարավոր է եղել հանգել թեմայի շրջանակներում ցանկալի արդյունավետություն հետապնդող առաջարկությունների ձևակերպմանն ու հիմնավորել մի շարք խնդիրների քննարկման արդիականությունը՝ ներպետական իրավական համակարգում:

Երեխայի լավագույն շահի ապահովման միջազգային իրավական փորձն ու ներպետական իրավական ընկալումները

Հայրենական իրավական համակարգը «երեխայի լավագույն շահ» հասկացության սահմանման վերաբերյալ միանշանակ և սկզբունքային մոտեցում չի ցուցաբերում: Ավելին, այն, ըստ արժանվույն, ուսումնասիրված չէ հայ անվանի իրավագետների կողմից, ինչը, առնվազն, մտահոգիչ է՝ հաշվի առնելով վերջինիս արդիականությունը մերօրյա կյանքում:

Ճիշտ է, տարբեր ժամանակներում որոշ հայ հեղինակներ, այս կամ այն կերպ, անդրադարձել են վերոգրյալին, սակայն այն վերջնական իրավական

ամրագրում և մեծ տարածում չի ստացել մասնագիտական լայն շրջանակներում:

Այս առումով, հարկ ենք համարում նշել, որ ի տարբերություն ներպետական օրենսդրության՝ միջազգային իրավական միտքը ժամանակի ընթացքում ունեցել է մի շարք ձեռքբերումներ՝ բազմաբևեռ իրավահարաբերությունների առանցքում բառացիորեն անդրադառնալով վերը նշված եզրույթին՝ փորձելով երեխայի մասնակցությամբ խնդրահարույց որոշ ասպեկտներ լուծել ի շահ վերջինիս, որտեղ, հնարավորինս, արտացոլված կլինի երեխայի առավելագույն իրավաբանական օգուտը:

Վերոգրյալի կապակցությամբ հարկ է նշել, որ երեխայի իրավունքների պաշտպանությունը միջազգային պրակտիկայում իրականացվել և շարունակվում է իրականացվել՝ ինչպես մարդու իրավունքներին նվիրված մի շարք միջազգային իրավական փաստաթղթերի ընդհանուր համատեքստում, ինչպիսիք են, օրինակ, Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը, Տնտեսական, սոցիալական ու մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը¹, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը², «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիան (առավել հայտնի՝ որպես Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիա)³ և այլն, այնպես էլ՝ երեխայի իրավունքների պաշտպանությանը նվիրված հատուկ իրավական փաստաթղթերի շրջանակներում, որոնց շարքում առանձնահատուկ տեղ է զբաղեցնում «Երեխայի իրավունքների մասին» ՄԱԿ-ի կոնվենցիան⁴ (այսուհետ՝ Կոնվենցիա), ինչը, ըստ էության, առաջին միջազգային իմպերատիվ ակտն է, որն ամբողջությամբ նվիրված է երեխայի իրավունքների պաշտպանությանը:

Պետք է նշել, որ նշված բոլոր միջազգային բնույթի փաստաթղթերը վավերացվել են Հայաստանի Հանրապետության (այսուհետ՝ ՀՀ) կողմից:

Ինչևէ, հարկ ենք համարում սույն հոդվածի շրջանակներում մեկ անգամ ևս անդրադարձ կատարել Կոնվենցիայի և միջպետական այլ փաստաթղթերի շրջանակներում երեխայի լավագույն շահն ամրագրող որոշ իրավական ընկալումներին, դրանց ընդհանուր նկարագրին ու պարզաբանումներին և ներպետական մակարդակում դրանց տեսական մոտեցումների հիմնախնդիրներին:

Կոնվենցիան ներառում է բոլոր այն կարևոր ու արժևոր միջոցները, որոնք վերաբերում են երեխայի սոցիալական, քաղաքական, տնտեսական ու բնական իրավունքներին (Malekian, Kerstin, 2012, էջ 64):

Այն բաղկացած է 54 հոդվածից, որի հիմքում ընկած են հետևյալ սկզբունքները՝

- 1) խտրականության արգելքը,
- 2) երեխայի լավագույն շահի ապահովման սկզբունքը,

1 ՀՀ-ի կողմից վավերացվել է 1993 թվականի դեկտեմբերի 13-ին:

2 ՀՀ-ի կողմից վավերացվել է 1993 թվականի սեպտեմբերի 23-ին:

3 ՀՀ-ի կողմից վավերացվել է 2002 թվականի ապրիլի 26-ին:

4 ՀՀ-ի կողմից վավերացվել է 1993 թվականի հուլիսի 22-ին:

3) կյանքի, փրկվելու և զարգացման սկզբունքը,

4) երեխայի մասնակցության սկզբունքը (Կոնվենցիա, հոդվ. 2, 3, 6, 12): Կոնվենցիան բաղկացած է նաև երեք կամընտիր արձանագրությունից: Դրանք են՝

1. Կոնվենցիայի՝ մանկավաճառության, երեխաների մարմնավաճառության և մանկական պոռնոգրաֆիայի մասին կամընտիր արձանագրությունը⁵.

2. Զինված հակամարտություններին երեխաների մասնակցության մասին կամընտիր արձանագրությունը⁶.

3. Հաղորդակցության վարույթի մասին կամընտիր արձանագրությունը⁷:

Պետք է նշել, սակայն, որ մինչ Կոնվենցիայի ընդունումը, միջազգային իրավունքում ընդունվել են՝ թեկուզև ոչ իմպերատիվ, սակայն այլ հիմնարար գաղափարական նշանակություն ունեցող փաստաթղթեր ևս:

Մասնավորապես՝ ՄԱԿ-ի 1959 թվականի Երեխայի իրավունքների հռչակագիրը, որի նախաբանը հռչակում է հետևյալը՝ «Երեխան հատուկ երաշխիքների ու խնամքի կարիք ունի՝ ներառյալ իրավական պաշտպանությունը՝ մինչև երեխայի ծնվելը և ծնվելուց հետո»:

Հռչակագրի հիմքում ընկած է այն գաղափարը՝ ըստ որի, երեխան պետք է վայելի «հատուկ պաշտպանություն», և պետք է ապահովվեն «հնարավորություններ ու կառուցակարգեր՝ երեխայի առողջ ու նորմալ ֆիզիկական, մտավոր, բարոյական, հոգևոր և սոցիալական զարգացման համար» (Dabney, Eldridge, 2013, էջ 4):

Այն սահմանում է երեխայի իրավունքները՝ որպես իրավական պաշտպանության հատուկ օբյեկտ և շեշտում, որ վերջինս պետք է ունենա անհատի իրավունքներ, այլ ոչ թե դիտարկվի որպես իր ծնողների մի մաս (Կոնվենցիան «Երեխա» է դիտարկում յուրաքանչյուր անձի, ում տասնութ տարեկանը դեռևս չի լրացել), ինչը նշանակում է, որ հռչակագիրը երեխաներին դիտարկում է՝ որպես իրավահարաբերության «խնդրություն», այլ ոչ թե «ածանցյալ» սուբյեկտ, որը, ըստ էության, հանդիսանում է յուրատեսակ ազդակ՝ ներպետական մակարդակով նման մոտեցման շուրջ համապատասխան իրավակարգավորումների համար:

Ասվածի համատեքստում հարկ ենք համարում, ավելի շատ, կենտրոնանալ Կոնվենցիայով ամրագրված՝ երեխայի լավագույն շահի ապահովման սկզբունքի վրա՝ այն դիտարկելով վերջինիս իրավունքների ապահովման հիմնական առանցքում:

Նախ, սկսենք ՄԱԿ-ի 1959 թվականի Երեխայի իրավունքների հռչակագրի վերոհիշյալ նախաբանից, որում խոսք է գնում դեռևս չծնված երեխայի իրավական պաշտպանության մասին:

Ամենապարզ տրամաբանությամբ և իրավունքի տեսական ընկալմամբ, ինչպես ընդունված է իրավաբանական գիտության կողմից, երբ խոսվում է իրավունքի սուբյեկտի մասին, հասկանալի է դառնում, որ խոսք է գնում, առաջին հերթին, կենսաբանորեն ծնված, իրականության մեջ ֆիզիկապես

5 ՀՀ-ի կողմից վավերացվել է 2005 թվականի հունիսի 30-ին:

6 ՀՀ-ի կողմից վավերացվել է 2005 թվականի դեկտեմբերի 30-ին:

7 Վերջին արձանագրությունը ՀՀ-ն դեռ չի ստորագրել:

գոյություն ունեցող, որոշակի իրավունակությամբ և գործունակությամբ օժտված անձի մասին:

Սակայն խնդիրն այլ է, երբ խոսքը վերաբերում է դեռևս ֆիզիկապես գոյություն չունեցող անձին, ում կենսաբանական ծնունդը, փաստացի, արձանագրված չէ, սակայն օրենսդրական մակարդակով նման իրավակարգավորման անհրաժեշտություն է նկատվում՝ հաշվի առնելով նման փաստի (ծնվելու) առաջացման օբյեկտիվ նախադրյալները (ներարգանդային վիճակում ապրող, սակայն ամբողջապես ձևավորված պտուղը, որն ունի արդեն իսկ ծնված մարդուն բնորոշ բոլոր կենսաբանական առանձնահատկությունները):

Ճիշտ է, կենսաբանական գիտության մեջ, դեռևս, շարունակում է խնդրահարույց մնալ այն հարցը, թե որ փուլից է մարդու կյանքը համարվում սկսված (առաջին ճիշ արձակելը, թե դեռևս սաղմնային վիճակում գտնվող, սակայն արտաքին ազդակներ ցույց տվող պտուղը), և որքան էլ դա իրավաբանական գիտության առաջնային խնդիրը չէ, այնուամենայնիվ, գտնում ենք, որ ասվածը, քննարկման կարիք ունի՝ թեկուզև անձի՝ զուտ սուբյեկտայնության իմաստով:

Երբ խոսքը գնում է մարդու իրավունքի և պարտականության անմիջական իրացման մասին, միանգամայն հասկանալի է դառնում, որ գործ ունենք արտաքին աշխարհում ապրող ֆիզիկական անձի հետ:

Խնդիրն այլ է, երբ արտաքին աշխարհում դեռևս գոյություն չունի ֆիզիկական անձը, սակայն նախքան նրա ծնունդը, օրենսդրական մակարդակով նման հարաբերության կարգավորման անհրաժեշտություն է նկատվում:

Առաջին հայացքից հարց է ծագում՝ ինչպես կարող է դեռևս ֆիզիկապես գոյություն չունեցող անձը դիտարկվել իբրև իրավունքի սուբյեկտ՝ հիմք ընդունելով այն տեսակետը, որ վերջինս, այդպիսով, փաստացի զրկված է օրենսդրորեն իրեն վերապահված իրավունքների և պարտականությունների անմիջական իրացումից:

Բանն այն է, որ իրավական նման կոնցեպտի համատեքստում ելակետային պետք է ընդունել ոչ թե հիշյալ հանգամանքը, այլ այն, որ նման մոտեցումը նպատակ է հետապնդում դեռևս չծնված անձի համար ստեղծել իրավական նախադրյալ՝ վերջինիս՝ օրենսդրորեն վերապահված իրավունքների հետագա իրացման ապահովման համար:

Այլ կերպ ասած, եթե ծնված երեխայի պարագայում առնչություն ենք ունենում օրենսդրությամբ նրան վերապահված իրավանորմների անմիջական իրացման հետ, ապա դեռևս չծնված երեխայի դեպքում վերոգրյալը դառնում է, ավելի շատ, իրավական երաշխիք՝ հետագայում այն իրագործելու օրենսդրական պայմանով:

Երեխայի իրավունքների պաշտպանության ինստիտուտի կայացման և հետագա զարգացման հեռանկարով պայմանավորված՝ Կոնվենցիայի շրջանակներում ստեղծվել է նաև Երեխայի իրավունքների կոմիտեն (այսուհետ՝ Կոմիտե), որը, ըստ էության, հանդիսանում է Կոնվենցիայի դրույթների կատարման միջազգային մշտադիտարկման առաջին մեխանիզմը, որի 44-րդ

հողվածը՝ մասնավորապես, իրավասու է յուրաքանչյուր հինգ տարին մեկ դիտարկել մասնակից պետությունների զեկույցները՝ Կոնվենցիայի դրույթները կյանքի կոչելու ուղղությամբ ձեռնարկվող միջոցառումների ուղղությամբ (Астахов, 2010, էջ 24):

Կոնվենցիան առանձին հողվածով անդրադառնում է անչափահաս իրավախախտների պատժի առանձնահատկություններին, որով, մասնավորապես, արգելում է անչափահաս իրավախախտներին դատապարտել մահապատժի կամ ցմահ ազատազրկման՝ ազատազրկումը՝ որպես պատիժ, դիտարկելով ծայրահեղ դեպքերում՝ հնարավորինս՝ կարճ ժամանակահատվածով (Կոնվենցիա, հոդվ. 37):

Բացառությամբ հատուկ հանգամանքների՝ ազատությունից զրկված յուրաքանչյուր երեխա պետք է իրավունք ունենա անհապաղ օգտվել համապատասխան իրավական և այլ օգնությունից, ինչպես նաև դատարանի կամ այլ իրավասու, անկախ ու անկողմնակալ մարմնի առաջ վիճարկելու իրեն ազատությունից զրկելու օրինականությունը և անհապաղ որոշում ակնկալելու ցանկացած նման գործողության կապակցությամբ:

Միաժամանակ, հարկ է նշել, որ միջազգային պրակտիկայում վաղուց գերիշխում է այն տեսակետը՝ ըստ որի, դեռահասին դատախարակություն տալը հանդիսանում է առավել արդյունավետ միջոց, քան վերջինիս պատժի ենթարկելը, որը, բացի իր մարդասիրական սկզբունքից, հանդիսանում է նաև կարևոր օրենսդրական ազդակ և ընկած է քրեական օրենսդրության հիմքում՝ օրինակ, Ֆրանսիայում «Անչափահասների իրավախախտումների մասին» 1945 թվականի փետրվարի 2-ի № 45-174 օրենքը:

Օրենսդրական նման նախաձեռնության արդյունքում անչափահասին վերապահված նորմ-իրավունքը, այսպիսով, վերաճում է նորմ-սկզբունքի՝ համաձայն որի, յուրաքանչյուր անչափահաս իրավախախտ ունի ուղղվելու իրավունք և չի կարող զրկվել դրանից և ոչ մի պարագայում (Рудрәйб, 2000, էջ 40):

Անչափահասների նկատմամբ արդարադատության խնդրին է անդրադարձել նաև Արդարադատության հարցերով Երեխայի իրավունքների կոմիտեն, որը 2007 թվականի հունվարի 15-ին ժնկում սույն հարցի շրջանակներում ընդունել է երեխայի իրավունքների մասին N 10 ընդհանուր մեկնաբանությունը:

Կոմիտեն մեկնաբանությունում կոչ է անում պետություններին՝ մշակել անչափահասների նկատմամբ արդարադատության ամբողջական համակարգ, որը, իր հերթին, ենթադրում է ոչ միայն անչափահաս իրավախախտների իրավունքների պաշտպանություն երաշխավորող միջոցների ամբողջություն, այլև անչափահաս տուժողների իրավունքների պաշտպանություն և սոցիալական վերականգնում ապահովող համակարգի առկայություն:

Վերջինս շեշտադրել է անչափահասների նկատմամբ արդարադատության իրականացման հետևյալ հիմնական սկզբունքները՝

- 1) Խտրականության արգելքի սկզբունք,
- 2) Երեխայի լավագույն շահի սկզբունք,
- 3) Կյանքի, գոյատևման և ներդաշնակ զարգացման սկզբունք,

4) Լսվելու իրավունք,

5) Արժանապատվության սկզբունք (Կոնվենցիա, հոդվ. 2,3,6,12,40):

Վերոգրյալի համատեքստում, կարծում ենք՝ արժե կանգ առնել տեսական ընդհանրություններ ունեցող երկու հիմնական իրավադրույթի վրա: Դրանք են՝ երեխայի՝ դատարանի կամ այլ իրավասու, անկախ ու անկողմնակալ մարմնի առաջ իրեն ազատությունից զրկելու օրինականությունը վիճարկելու իրավունքը և լսվելու իրավունքը:

Կասկածից վեր է, որ երեխայի հետ կապված իրավահարաբերությունների հիմնական առանցքում պետք է ընկած լինի նրա՝ լսված լինելու իրավունքը, ինչը հանդիսանում է կարևոր օրենսդրական ազդակ՝ վերջինիս՝ իրավունքի լիարժեք սուբյեկտ դիտարկելու հարցում:

Միաժամանակ, գտնում ենք, որ հենց լսված լինելու իրավունքն է հանդիսանում երեխայի լավագույն շահի ապահովման կարևորագույն միջոցներից մեկը, քանի որ այս սկզբունքի իրացման միջոցով է, որ երեխան հնարավորություն է ստանում օրենսդրորեն արտահայտելու իր կամահայտնությունը, ինչը վերջինիս մասնակցությամբ մի շարք իրավական խնդիրների արդյունավետ հանգուցալուծման առումով, ունենում է իր դրական նշանակությունը:

Այն վերաբերելի է նաև ազատությունից զրկելու օրինականությունը վիճարկելու հետ կապված իրավահարաբերությանը, քանզի քիչ չեն դեպքերը, երբ ոչ պատշաճ արդարադատության հետևանքով է, որ, հաճախ, տուժող են հանդիսանում հենց երեխաները: Ուստի, նման պարագայում, նրանց լսելի լինելու իրավունքի իրացումն է, որ կարող է հանդիսանալ այլընտրանք չունեցող հանգամանք՝ անարդարության զոհ չդառնալու և արդարադատության վերականգնման տեսանկյունից:

Նման տեսակետը հիմնավորվում է նաև այն փաստով, որ երեխայի հետ կապված իրավահարաբերություններին առնչվող բազմաթիվ հարցերում երեխան է՝ որպես իրավունքի սուբյեկտ, հաճախ կարողանում, ըստ իրավիճակի, տալ ողջամիտ գնահատական՝ հանդիսանալով իր անձի շուրջ ծավալվող իրավահարաբերության անմիջական կրողը, և հենց նշված իրավունքի ապահովմամբ է հնարավոր դառնում կայացնել երեխայի համար բարենպաստ հետևանք ստեղծող որոշում՝ ապահովելով նրա լավագույն շահը:

Ասվածի վառ օրինակն է, մասնավորապես, ընտանեկան բռնությունը, երբ, իբրև դատախարակության միջոց, ծնողների կողմից գործադրված ֆիզիկական կամ հոգևոր հարկադրանքի կամ այլ սահմանափակումների արդյունքում ոտնահարվում են երեխայի սահմանադրական մի շարք իրավունքներ, ինչի կապակցությամբ դատական պրակտիկայում գործի համակողմանի քննության համար, հաճախ, անհրաժեշտություն է զգացվում հաշվի առնել նաև երեխայի կարծիքը:

Անշուշտ, քիչ չեն նաև այն դեպքերը, երբ դատավարության ընթացքում իր՝ իբրև զոհի, կարգավիճակն առավել ընդգծելու նպատակով երեխան տալիս է իրարամերժ կամ իրականության հետ աղերս չունեցող վկայություններ՝

այսկերպ գործի ընթացքը խճճելու արդյունքում փորձելով ստանալ առավելազույն իրավաբանական օգուտ, սակայն այն փաստը, որ երեխայի մասնակցությամբ ընտանեկան բռնության ցանկացած դեպքի օրյեկտիվ քննության համար օրենսդրորեն պետք է ապահովվի նրա լսված լինելու իրավունքը, կասկածից վեր է:

Երեխայի լավագույն շահն ամրագրող անկյունաքարային նորմ ենք համարում նաև պատժի փոխարեն նրան դաստիարակության միջոցով ուղղելը, որին, գտնում ենք, ներպետական մակարդակով պետք է վերաբերվել ոչ թե, սոսկ, որպես օրենսդրությամբ ամրագրված իրավունքի, այլ հիմնարար սկզբունքի՝ այն պարզ տրամաբանությամբ, որ պատժի ոչ մի տեսակ, ըստ էության, չի կարող այնքան մարդասիրական և արդյունավետ լինել, որքան երեխայի՝ բարենպաստ միջավայրում մեծանալն ու պատշաճ դաստիարակությունն ստանալը:

Կարևոր ենք համարում անդրադառնալ նաև իրավունքի համակարգում մեծ հետաքրքրություն ներկայացնող՝ տարբեր երկրների քաղաքացիություն ունեցող ծնողների բաժանվելու դեպքում երեխայի լավագույն շահի ապահովման հիմնախնդրին:

Սույն հարցը, իրավունքի տեսակետից, խնդրահարույց է այնքանով, որ այն, միաժամանակ, առնչվում է երկու (կամ ավելի) երկրի օրենսդրական համակարգին, և, եթե տեսական մակարդակով վերջինիս դրական ելքի մասին հնարավոր է պատկերացում կազմել միայն միջազգային իրավական համեմատական վերլուծության կիրառման արդյունքում, ապա զուտ դատաիրավական պրակտիկայում, գործնականում, անհնար է դառնում նման համեմատությունը՝ հետևապես, և, երեխայի լավագույն շահի ապահովումը:

Ասվածից հետևում է, որ նման դեպքերում, հենց լսելի լինելու իրավունքի անվերապահ կիրառումն է, որ կարող է ունենալ անփոխարինելի նշանակություն՝ երեխայի լավագույն շահի ապահովման համար:

Հասկանալի է, որ մանկահասակ տարիքում երեխան չունի անհրաժեշտ գիտակցական մակարդակ՝ ստեղծված իրավիճակը, ըստ էության գնահատելու համար, սակայն սույն պարագայում, գտնում ենք՝ քննարկման առարկա պետք է դարձնել ոչ թե վերը նշվածը, այլ երեխայի հուզական կապվածությունը՝ ծնողների հետ:

Այս մոտեցման հիմքում ընկած է ոչ թե զուտ օրենսդրական իրավաչափ մոտեցման սկզբունքի կիրառման մեթոդը, այլ խնդրի բարոյական կողմը, որով պայմանավորված նորմի կիրառումը պակաս կարևոր չենք համարում ստեղծված իրավիճակը՝ ի նպաստ երեխայի հանգուցալուծելու տեսակետից:

Ասվածը պայմանավորված է նրանով, որ օրենսդրական տրամաբանված և իրավաչափ մոտեցումը ոչ միշտ է կարողանում ապահովել երեխայի լավագույն շահը, որքան էլ, որ այն շեշտը դնում է իրավահարաբերության կարգավորման համար փաստական նշանակություն ունեցող հանգամանքների վրա:

Երեխայի լավագույն շահի ապահովման հարցում կարևոր ենք համարում նաև այնպիսի գործոնի առկայությունը, ինչպիսին է նրա հոգեհուզական

ուրորտը, որը դատաիրավական պրակտիկայում երեխայի մասնակցությամբ մի շարք խնդրահարույց հարցերի շուրջ կարող է ունենալ որոշիչ նշանակություն:

Երեխայի լավագույն շահն ապահովող հիմնարար տարրերը

Դեռևս չծնված երեխային իրավունքի սուբյեկտ դիտարկելու կարևորությունը, գտնում ենք՝ նախևառաջ պետք է ընդունել տեսական մակարդակով, քանի որ նման մոտեցումը հնարավորություն կընձեռի ավելի ընդլայնել իրավունքի նշված սուբյեկտին «իրավաբանական ինքնությունությամբ օժտելու» իրավական ընկալման օբյեկտիվ հնարավորությունը:

Միաժամանակ, նշված սկզբունքի գերակայությունը հնարավոր կլինի էլ ավելի ամրապնդել երեխայի՝ լաված լինելու իրավունքի՝ անվերապահ իրացմամբ, քանզի արդարադատություն իրականացնելիս երեխան պետք է իրավունք ունենա արտահայտվելու իր կյանքի վրա ազդեցություն թողնող բոլոր որոշումների վերաբերյալ (վերջինս պետք է դիտարկել երեխայի սահմանադրաիրավական հարաբերությունների կարգավորման առանցքում՝ որպես հիմնարար սկզբունք):

Այս առումով, կողմ ենք այն տեսակետին, որ երեխայի լսելի լինելու իրավունքը պետք է կիրառվի նրանց՝ առօրյա կյանքի վրա ազդեցություն թողնող բոլոր ոլորտներում (Lücker-Bail, էջ 391–396, 1995):

Ճիշտ է, միջազգային իրավական համակարգն առանձնացնում է նշված երկու դրույթները՝ ներկայացնելով որպես առանձին իրավական կատեգորիաներ, սակայն, համոզված ենք, որ դրանց փոխկապվածությունն առավել քան ակնհայտ է, և որ հենց լաված լինելու իրավունքն է հանդիսանում այն ելակետային սկզբունքներից մեկը, որը, երեխայի լավագույն շահի ապահովման հարցում օգնում է հասնել ցանկալի արդյունքի, իսկ կծառայի նման մոտեցումը իր նպատակին, թե ոչ, կարծում ենք՝ այն, ամենից առաջ, կախված է մեր իրավընկալման մակարդակից և հետո, միայն, դրա նպատակային կիրառումից:

Իրավընկալման գործոնին է առնչվում նաև պատիժը երեխայի դատաիրակությամբ փոխարինելու՝ միջազգային հանրության կողմից վաղուց անկյունաքարային դարձած նորմը՝ քրեաիրավական համակարգի իրավակիրառ պրակտիկայում որպես սկզբունք դիտարկելը:

Հասկանալի է, որ պատիժը հետապնդում է նաև դատաիրակչական նպատակ, սակայն համոզված ենք, որ նման մոտեցմամբ և երեխայի լաված լինելու իրավունքի իրացմամբ է, առավելապես, հնարավոր ապահովել նրա լավագույն շահը:

Երեխայի լսելի լինելու իրավունքը կարող է հանդիսանալ այն կարևորագույն «իրավական» կամուրջը, որը հնարավորություն կտա պատիժը երեխայի դատաիրակությամբ փոխարինելու պրակտիկան նորմ-իրավունքի իրավական հարթակից «տեղափոխել» նորմ-սկզբունք իրավական հարթություն, որում, անշուշտ, պետք է իր դերակատարումն ունենա նաև պետության որդեգրած իրավական քաղաքականության հեռանկարը:

Եզրակացություն

Այսպիսով, վերլուծելով վերը նշված միջպետական նշանակություն ունեցող փաստաթղթերն ու որոշ միջազգային կառույցների դիրքորոշումները՝ երեխայի իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ՝ ականատես ենք լինում, որ թվարկված բոլոր փաստաթղթերի շրջանակներում միջազգային մակարդակով փորձ է արվել այս կամ այն կերպ ամրագրել երեխայի լավագույն շահից բխող՝ հիմնարար իրավակարգավորման շրջանակները՝ մի շարք դեպքերում այն նորմ-իրավունքից վերածելով նորմ-սկզբունքի:

Հաշվի առնելով վերոնշյալը, ինչպես նաև այն, որ ներպետական օրենսդրության մեջ բացակայում է երեխայի լավագույն շահի վերաբերյալ միասնական մոտեցումն ու հստակ ձևակերպումը՝ առաջարկում ենք երեխայի լավագույն շահը սահմանել հետևյալ կերպ՝ «Երեխայի լավագույն շահը օրենսդրորեն ամրագրված իրավունք է, որը յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքով և իրավիճակով պայմանավորված՝ որոշում է երեխայի առավելագույն իրավաբանական օգուտը»:

Միաժամանակ, համակարծիք ենք այն մտքի հետ, որ երեխայի լավագույն շահը չի կարող վեր դասվել պետական շահից, ինչպես նաև այն չի կարող պետության կողմից դիտարկվել որպես հարմարակեցություն, քանի որ նման մոտեցումը կարող է երեխայի իրավունքների իրացման մեխանիզմը, գործնականում, վերածել իրավական կամայականության կամ, վերջինիս կողմից, իր իրավունքների չարաշահման:

Օգտագործված գրականության ցանկ

- «Սարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» ՄԱԿ-ի կոնվենցիա: Ընդունվել է 04.11.1950թ.:ՀՀՊՏ 2002.06.05/17(192) Հոդ.367:
- «Երեխայի իրավունքների մասին» ՄԱԿ-ի կոնվենցիա: Ընդունվել է 20.11.1989թ.:ՄՊՀՀՏ 2008/Հատուկ թողարկում:
- Астахов, П.А. (2010). *Права ребенка*. М.: Эксмо.
- Рудгрэйв, Т. (2000). Новозеландская революция в ювенальной юстиции // «Правосудие по делам несовершеннолетних. Мировая мозаика и перспективы в России». Выпуск 2, кн. 1. М.
- Lücker-Bail, F. (1995). The right of the child to express views and to be heard: An attempt to interpret Article 12 of the UN Convention on the Rights of the Child. *The International Journal of Children's Rights*. 3, էջ 391-404:
- Malekian, F., Nordlöf, K. (2012). *Confessing the International Rights of Children: The Basic Documents with Analysis*. Cambridge Scholars Publishing, UK.
- Dabney, B., Eldridge, M. (2013). *Series: Children's Issues, Laws and Programs Series*. Hauppauge, New York: Nova Science Publishers, Inc.

Алик Азатян

*Старший инструктор отдела организации службы департамента организации
службы Спасательной службы Министерства внутренних дел Республики Армения,
соискатель кафедры юриспруденции Европейского университета в Армении
Эл. адрес: alik.azatyan.1987@mail.ru*

ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАИЛУЧШИХ ИНТЕРЕСОВ РЕБЕНКА В СИСТЕМЕ КОНВЕНЦИОННЫХ МЕХАНИЗМОВ

Защита и обеспечение прав и законных интересов ребенка являются одним из важнейших государственно-правовых вопросов.

Защита их прав всегда находилась и находится в центре внимания международного сообщества.

Дети во все времена и в обществе всегда были самой незащищенной и уязвимой группой общества, от того, насколько защищены права ребенка, зависит и будущее нашего общества.

Защита прав и законных интересов ребенка предполагает такую гибкую систему правовых механизмов, которая будет способна регулировать сферу правовых отношений, обусловленных особенностями ребенка в разных возрастных группах.

Вышеизложенное означает, что проблему, в первую очередь, следует рассматривать в аспекте психофизиологических особенностей ребенка и обусловленных ими отношений, где, безусловно, предпочтение должно отдаваться законодательным решениям, исходящим из наилучших интересов ребенка.

Ключевые слова: конвенция, декларация, пакт, протокол, право быть услышанным, наилучшие интересы ребенка.

Alik Azatyan

*Senior instructor of service organization Division of service
organization Department of Rescue Service of the Ministry of
Internal Affairs of the Republic of Armenia,
Ph.D. student of the Department of Jurisprudence
of the European University in Armenia
Email: alik.azatyan.1987@mail.ru*

ENSURING THE BEST INTERESTS OF THE CHILD IN THE SYSTEM OF CONVENTION MECHANISMS

Protecting and ensuring the rights and legitimate interests of a child is one of the most important State legal issues.

The protection of their rights has always been and remains the focus of the international community's attention.

At all times and in society, children have always been the most vulnerable and vulnerable class of society, and the future of our society depends on how well children's rights are protected.

The protection of the rights and legitimate interests of the child presupposes such a flexible system of legal mechanisms that will be able to regulate the sphere of legal relations determined by the characteristics of the child in different age groups.

The above means that the problem, first of all, should be considered in the aspect of the psychophysiological characteristics of the child and the relationships caused by them, where, of course, preference should be given to legislative solutions based on the best interests of the child.

Key words: convention, declaration, covenant, protocol, the right to be heard, the best interests of the child.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2025թ. ապրիլի 10-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2025թ. ապրիլի 17-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2025թ. հունիսի 11-ին: